

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТСЬКИХ МАРШРУТІВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто особливості територіальної організації регіональних та трансрегіональних туристських маршрутів у межах Рівненської області. Охарактеризовано передумови формування туристського каркасу території та перспективи його розвитку.

Ключові слова: туристський маршрут, туристський каркас, туристсько-рекреаційний потенціал

В статье рассмотрены особенности территориальной организации региональных и трансрегиональных туристских маршрутов в пределах Ровенской области. Охарактеризованы предпосылки формирования туристского каркаса территории и перспективы его развития.

Ключевые слова: туристский маршрут, туристский каркас, туристско-рекреационный потенциал

Features of the territorial organization of regional and trans-regional tourist routes within the Rivne region are discussed in the article. Prerequisites of tourism framework and perspectives of its development are characterized.

Keywords: tourist route, touring frame, tourist and recreational potential

Постановка наукової проблеми. Рівненській області притаманне переважання традиційних видів туризму (рекреаційного, оздоровчого, спортивного, екскурсійного тощо) при недостатньому залученні туристсько-рекреаційного потенціалу та консервативний підхід до освоєння туристського простору. Більшість дестинацій функціонують уже протягом десятків років, тривала їх експлуатація спричинила спад туристського інтересу до них. Водночас кількість нових та оригінальних пропозицій у регіоні – обмежена. За даними 2009 року туристський потік у регіоні становив 44,1 тис. осіб, що вивело область лише на 17 позицію у рейтингу областей України. За кількістю в'їзних і виїзних турпотоків позиції Рівненщини ще гірші (відповідно 19 та 25 місця), проте область створює значний обсяг внутрішнього турпотoku (13 позиція у рейтингу). Для зовнішніх туристів Рівненщина на даний час є менш привабливою у порівнянні із сусідніми регіонами, які більш інтенсивно просувають на ринок свій регіональний турпродукт (зокрема Львівська, Волинська, Хмельницька області). Однією з причин такої ситуації є відсутність системних досліджень регіонального турпродукту та неефективний маркетинг Рівненської області як туристської дестинації. Важливим кроком до вирішення окреслених проблем має стати вивчення територіальної організації туристської діяльності у регіоні, у тому числі й туристських маршрутів.

Аналіз літературних джерел. Проблеми формування регіональних туристських маршрутів знайшли відображення у працях В. Кифяка, С.Кобзової, О. Любіцевої, Г. Михайліченко, Н. Савіної та інших учених.

Слід відзначити, що розуміння туристського маршруту найчастіше вкладається у рамки вузького трактування його як напряму переміщення туристів, який може бути визначений на місцевості і/або на карті. Зустрічається і більш широке тлумачення, при якому туристський маршрут ототожнюється з туристським продуктом. Аналіз туристської термінології дозволив С. Кобзовій сформулювати таке визначення: регіональний туристський маршрут – попередньо намічений шлях туристської подорожі в умовах певного регіону, що характеризується запланованим порядком пересування туристів через географічні пункти протягом визначеного проміжку часу з метою надання їм передбачених програмою послуг [1, с. 30]. Система туристських маршрутів Рівненської області як об'єкт дослідження раніше у наукових працях не розглядалася. Інформаційну основу дослідження становить сформований нами каталог туристських маршрутів, що пролягають по території Рівненщини. Всього було враховано 43 регіональних та 10 трансрегіональних маршрутів, інформація щодо яких уміщена у мережі Інтернет (www.tourism.rv.ua, www.polissya.eu, roklibr.at.ua, www.via-regia.org, www.tourism.gov.ua та інших), а також у публікаціях [7] та [10].

Метою дослідження є визначення особливостей територіальної організації регіональних та трансрегіональних туристських маршрутів, що пролягають по території Рівненської області, з метою обґрунтування напрямів та перспектив розвитку туристського каркасу регіону. Дослідження територіальної організації туристських маршрутів включало виконання таких завдань: встановити особливості простягання, конфігурації та територіальної структури туристських маршрутів різних видів; визначити територіальні відмінності у насиченості території туристськими маршрутами різних видів; окреслити спрямування основних туристських потоків у регіоні; виявити ієрархічну підпорядкованість опорних пунктів маршрутів, виділити туристські вузли (ядра), пункти, центри різних порядків та вивчити їх туристську спеціалізацію; оцінити передумови формування нових туристських маршрутів та розробити рекомендації щодо ефективного використання туристсько-рекреаційного потенціалу регіону на засадах маршрутного принципу.

Виклад основного матеріалу. Туристська діяльність, що має виразний геопросторовий аспект, формує різні географічні структури, найважливішими з яких є регіональні туристсько-рекреаційні системи (ТРС). Це особливий тип територіальних систем, компонентна структура яких охоплює підсистеми туристів та рекреантів, природні та культурно-історичні комплекси, туристські та рекреаційні підприємства, елементи інфраструктури та систему управління. За Н. Павліхою, це багатовекторне формування людських, територіальних, функціональних, інформаційних та часових складових, яке за допомогою існуючого природного та ресурсного забезпечення реалізує цикл туристсько-рекреаційної діяльності [3, с.115].

Основними територіально-планувальними елементами туристсько-рекреаційної системи є площинні (туристські райони, зони, комплекси,

ареали та місця концентрації пам'яток, території цінного ландшафту), точкові (історичні поселення та туристські центри, курорти та рекреаційні зони), лінійні – ландшафтно-маршрутні коридори (річкові, долини, узбережжя морів та озер, лінії транспортних комунікацій [4, с. 50].

Сучасна концепція територіальної організації оперує такими поняттями як мережа (або каркас), ієрархія, центр та периферія, полюси росту, центральні місця тощо. Основи цих понять були закладені у працях Й. Тюнена, В. Кристаллера, А.Льоша, Ф. Перру, В. Ізарда і розвинені послідовниками. Туристський маршрут є поєднанням елементів точкового та лінійного типу. Лінійні об'єкти формують складну мережу, перетинаючись у туристських пунктах, центрах, вузлах (своєрідних «центрально-місцях»), між якими існує взаємодія. У сукупності вони створюють туристський каркас території. Термін «каркас» у широкому змісті потрактовують як основу чого-небудь, яка складається з комбінацій лінійних елементів, скріплених між собою. Таким чином, туристський каркас регіону – це одна з підсистем ТРС, яка складається із лінійних та точкових елементів територіальної структури, що лежать в основі побудови регіональних туристських маршрутів.

Основою конструювання маршрутів можуть виступати такі лінійно-просторові елементи: ландшафтно-маршрутні коридори – обладнані туристські траси для огляду пам'яток (шириною до 10 км); візуальні басейни – території для огляду панорам, силуетів та об'єктів історичної забудови у динаміці та з різних видових точок (відстань від окремих об'єктів становить 4-5 км, груп об'єктів – 10-12 км); експозиційні зони – локальні території розміщення невеликої групи пам'яток з оглядовими майданчиками, екскурсійними стежками (радіуси зорового сприйняття 1000-2200 м) [4, с. 50].

Дискретними (точковими) формами територіальної організації туризму у територіальній структурі ТРС є пункти, центри та вузли [2, с. 49]. Швець І.Ю. наводить характеристики, що уточнюють змісту цих понять. Екскурсійний пункт характеризується стандартною пропозицією, вузькою спеціалізацією, сезонністю, як правило формується у населених пунктах з чисельністю населення до 10 тис. осіб. Туристсько-екскурсійний центр характеризується диференційованою пропозицією, вузькою спеціалізацією, сезонністю, приурочений до міст з чисельністю населення до 100 тис. осіб. Туристсько-рекреаційний вузол вирізняється унікальною та диференційованою пропозицією, згладженою сезонністю, як правило формується у містах з чисельністю населення понад 100 тис. осіб [11, с. 81].

Туристські центри, пункти та вузли виконують роль розподільників туристських потоків по маршрутах. Центри різних ієрархічних рівнів виконують різні функції. Основну роль розподільника туристських потоків за маршрутами виконують туристсько-рекреаційні пункти та центри (як правило, адміністративні районні центри, великі сільські населені пункти, туристські об'єкти місцевого значення). Туристські вузли (туристські

об'єкти державного значення, обласний центр та міста обласного підпорядкування) виконують функцію розподілу туристських потоків за напрямками і створюють туристські системи більш високого рівня. У туристському каркасі регіону найбільші вузли (вузли першого порядку) виконують функцію ядер, полюсів росту.

За функціональним призначенням туристські пункти, центри та вузли бувають таких типів: точки дислокації з тривалим програмним забезпеченням (туристські вузли або ядра); екскурсійні пункти (додаткові, менш значні, але пов'язані із головною метою подорожі туристські пункти або центри); транзитні пункти (другорядні пункти по маршруту, інколи не пов'язані із основною метою подорожі) [2, с. 213]. Крім того виділяють домінанту маршруту, емоційний центр – найбільш вражаючу точку, яка надає йому завершеного вигляду. Домінантами сучасних туристських маршрутів Рівненської області є вузькоколійна залізниця Антонівка-Зарічне (Володимирецький, Зарічненський райони), Тараканівський форт (Дубенський район), історико-культурний комплекс м. Острога, заповідник Поле Берестецької битви (с. Пляшева Радивилівського району). Свято-Троїцький жіночий монастир (м. Корець), замок князів Любомирських (м. Дубно), Свято-Троїцький чоловічий монастир (с. Межиричі Острозького району). Зауважимо, що серед вказаних об'єктів відсутні природні, розважальні, спортивно-оздоровчі та інші туристські атракції, які на даний час не зайняли належного місця у туристському каркасі регіону.

З аналізу конфігурації туристських маршрутів області видно, що генерують і приймають найбільші туристські потоки міста з достатньо розвиненою інфраструктурою (м Рівне, м. Острог). Зокрема, м. Рівне є вузлом у 11 з проаналізованих маршрутів, м. Острог – у 5 маршрутах. Туристські маршрути південної та центральної частини області у більшості починаються і завершуються у обласному центрі, мають кільцеву форму. Периферійні райони мають ускладнену транспортну доступність, а відповідно – низьку щільність мережі маршрутів, малу їх протяжність, лінійну конфігурацію та дезінтегрованість у просторі.

У територіальній організації туристських маршрутів можна виділити центральне ядро (обласний центр) та кілька локальних ядер, які характеризуються своєрідною туристською спеціалізацією. Існування континуальних зв'язків між кількістю жителів населеного пункту та різноманіттям його функцій – відоме положення теорії «центрального місця» – справджується і у цьому випадку. Довкола локальних ядер сформувалися туристські зони із найбільшою щільністю прокладених маршрутів, а самі локальні ядра є вузлами туристських маршрутів. Окремо від вказаних зон розташовані туристські пункти, які поки що слабо інтегровані у систему маршрутів. Досі не стали важливими туристськими центрами смт Володимирець, смт Гоща, м. Дубровиця, смт Клевань, смт Мізоч, смт Млинів, м. Радивилів, смт Степань, які включені до Списку історичних населених місць України [5]. Сучасна ієрархія опорних пунктів туристських маршрутів представлена на рис. 1.

<i>Центральне ядро</i>	
адміністративно-розподільний центр I порядку – м. Рівне	
<i>Локальні ядра</i>	
підцентри II порядку – м. Острог, м. Корець, м. Дубно, м. Березне, м. Сарни	
<i>Спеціалізовані центри та пункти</i>	
<i>рекреаційно-оздоровчі</i>	<i>водного туризму</i>
с. Олександрія, смт Степань, с. Біле, с. Симонів, с. Решуцьк та ін.	с. Більчаки, с. Соснове, с. Біле, с. Млини, с. Товпижин та ін.
<i>мисливства та рибальства</i>	<i>екотуризму</i>
с. Сузьк, с. Нобель, с. Млини, с. Омит та ін.	науковий центр Рівненського природного заповідника у м. Сарни
<i>сільського зеленого туризму</i>	<i>паломницького туризму</i>
с. Маринин, с. Прислuch, с. Малі Телковичі, с. Воронки, с. Антонівка, с. Біле, с. Новосілки, с. Хрінники, с. Товпижин, с. Забороль, с. Кустин та ін.	с. Пляшева, с. Гільча, с. Межирічі, с. Липки, с. Онишківці, с. Білівські хутори, с. Масевичі, с. Хотин, с. Великі Цепцевичі, с. Тутувичі та ін.
<i>спортивно-оздоровчого та екстремального туризму</i>	<i>туристсько-пізнавальні</i>
с. Руда Красна, с. Маринин, смт Мізоч, с. Губків, с. Воронів та ін.	с. Пляшева, с. Межиріч, с. Дермань, с. Антонівка, смт Клесів, с. Базальтове, с. Берестовець та ін.
<i>подієвого туризму</i>	<i>ностальгійного туризму</i>
с. Дібрівськ, м. Рокитне, с. Бистричі, ур. Гутвин, с. Будераж, с. Гурби, с. Пересопниця	м. Млинів, с. Тайкури, с. Городок, с. Бронники, смт Гучин, с. Семидуби, с. Малин та ін.

Рис. 1. Ієрархія опорних пунктів туристських маршрутів

Вздовж кордонів Рівненської області формуються зони, які слід розглядати як території міжрегіональних туристських інтересів сусідніх областей. Там формуються маршрути, що охоплюють території суміжних районів. Маршрути на межі з Тернопільщиною часто включають відвідання джерела св. Анни у с. Онишківці Дубенського району, а туристські маршрути з Волинської області – Поля Берестецької битви у с. Пляшева Радивилівського району. На території Рівненщини продовжуються водні туристські маршрути, що беруть початок від м. Новограда-Волинського на Житомирщині. Проте навіть поверхневий аналіз маршрутів, представлених на офіційному сайті Державної служби туризму і курортів (www.tourism.gov.ua) дозволяє дійти висновку, що в цілому Рівненська область слабо вписана в мережу туристських маршрутів України. Наприклад, маршрути «По давньоруських містах», «Літературна Україна», «Народне мистецтво країни», «Природні скарби України» оминають територію області, або ж проходять її транзитом. У нитках інших маршрутів на цьому сайті згадуються с. Пляшева, м. Корець, с. Межиріч, м. Острог, м. Дубно, зазначається можливість проведення водних сплавів по річках басейну Прип'яті у межах області. Однак багато інших унікальних об'єктів з високим рівнем атрактивності залишаються невідомими для широкого загалу.

Таблиця 1. Характеристика чинників удосконалення туристського каркасу Рівненської області

Чинники	Короткий опис	Суттєві риси
Топологія	Значна площа області (20,1 тис. км ²), досить багате (проте слабо вивчене) ландшафтне різноманіття, компактна конфігурація території (протяжність з пн. на пд. 215 км, із зх. на сх. – 186 км), зручне розташування по відношенню до столиці м. Києва, межує з Білоруссю.	Топологічні фактори сприятливі для організації туристських маршрутів.
Екологічний каркас	Площа об'єктів ПЗФ – 181,2 тис. га (9% території області). Найбільший відсоток заповідності – у північних районах: Рокитнівському (13,90%), Зарічненському (9,92%) та Володимирецькому (9,86%). Найменший – на півдні області, у Демидівському (0,18%), Корецькому (0,44%) та Млинівському (0,67%) районах [6, с. 4]. Природоохоронні території сконцентровані у межах Поліської низовини та у ландшафтній зоні Малеого Полісся. Ландшафти Волинської височини представлені у структурі ПЗФ області значно менше.	Екологічний каркас незбалансований, оскільки більші площі ПЗФ приурочені до пн. районів. Заповідний режим обмежує використання природних атракцій.
Система розселення	<i>Щільність населення:</i> найвища у південних районах (Здолбунівський – 82 особи/км ² , Рівненський – 74 особи/км ²), найнижча – у північних районах (у 3-4 рази нижча від середнього по Україні, 25-27 осіб/км ²). <i>Розміщення міст та міське населення.</i> у південній частині розташовані найбільші міста (м. Рівне та м. Дубно, м. Здолбунів, м. Костопіль). У північній частині – лише 2 міста з чисельністю мешканців понад 20 тис. осіб (м. Сарни, м. Кузнецовськ). У Дубенському, Здолбунівському, Володимирецькому районах міське населення становить близько 50%, у решті районів (крім Рівненського з м. Рівне) переважає сільське населення. Майже 45% міського населення проживає в м. Рівному. <i>Розміщення сіл та сільське населення.</i> Великі села з людністю понад 800 осіб зосереджені у Рокитнівському, Сарненському, Березнівському районах. У південній частині області середня людність сіл – до 500 осіб.	Нерівномірне розміщення населення і населених пунктів регіону. Низький рівень урбанізації.
Транспортна мережа	Область перетинають автомагістралі: Київ-Чоп, Київ-Ковель, Устилуг-Луцьк-Рівне, Доманове-Ковель-Чернівці-Мамалига, Городище-Рівне-Старокостянтинів. По території проходять міжнародні транспортні коридори: Критський № 3; Критський № 5; Європа-Азія (суміщений з Критським № 3); Балтійське море - Чорне море (Ягодин-Ковель-Луцьк-Тернопіль-порти Чорного моря). Основна залізнична магістраль простягається у південній частині області. Залізничні вузли: м. Здолбунів, м. Рівне, м. Сарни, смт. Удрицьк. Діє міжнародний аеропорт у м. Рівне. Найбільш віддалені від основних транспортних магістралей західна частина Зарічненського та північно-східна частина Рокитнівського районів (понад 50 км).	Значний транзитний потенціал. Нерівномірна та недостатня забезпеченість транспортними шляхами належної якості у північних районах.

Нова концепція регіонального розвитку Рівненщини «Західна брама», попри інші важливі напрями сталого регіонального розвитку, включає завдання щодо активізації туризму. Головна мета – зробити область привабливою для туристів, активно задіяти її туристський потенціал, змінити ставлення до Рівненщини як до провінційного і невиразного туристського об'єкту. Реалізація концепції «Західна брама» передбачає створення потужних інвестиційних центрів. Зокрема, уже презентована модель етнопарку «Україна в мініатюрі» – постійно діючого комплексу із музеями, макетами пам'ятних історичних місць та замків України, містечком народних умільців [8]. Місцевою владою зроблено заяву про початок роботи над створенням історико-культурного комплексу у с. Пересопниця, активно просувається фестивальний туристський продукт «Бурштиновий шлях» на базі вузькоколійки. Триває робота над спеціальним туристським порталом volyntravel.com.ua. Ключовим завданням концепції «Західна брама» є удосконалення мережі туристських маршрутів.

В основі маршрутного принципу територіальної організації туризму регіону лежить загальна і туристська топологія регіону, екологічний каркас, система розселення, транспортна мережа, основні характеристики яких узагальнені у табл. 1. На територіальну організацію туристських маршрутів чинить значний вплив просторова неоднорідність туристсько-рекреаційного потенціалу.

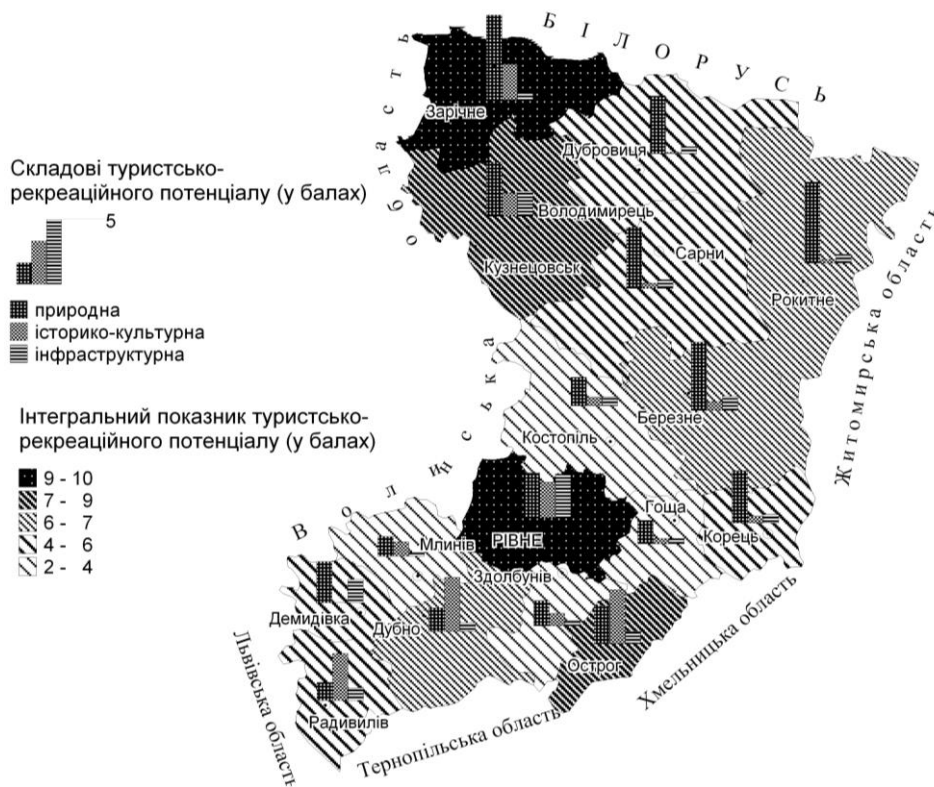


Рис. 2. Туристсько-рекреаційний потенціал Рівненської області (укладено за [9] із уточненнями відповідно до даних 2009-2010 років)

Оцінений інтегральний показник (рис. 2) дозволяє ранжувати адміністративно-територіальні одиниці за величиною туристсько-рекреаційного потенціалу.

Найкращі позиції у Рівненському та Зарічненському районах, у першому – за рахунок історико-культурного та інфраструктурного потенціалів, а у другому – за рахунок природної складової.

Висновки. Проведене дослідження територіальної організації туристських маршрутів дозволяє зробити висновок, що туристський каркас Рівненської області перебуває на етапі становлення. У області існує низка конфліктів між природоохоронним режимом території та конфігурацією маршрутів, які можна вирішити шляхом створення на базі сучасних регіональних ландшафтних парків національних природних парків, метою яких є природоохоронна та рекреаційна діяльність відповідно до функціонального зонування території.

Система розселення області сприятлива для розвитку сільського зеленого туризму, тому необхідна розробка маршрутів та інших засобів атракції довкола агротуристських центрів з метою збільшення тривалості відпочинку туристів у селах області.

Туристський каркас на півдні області є цілком сформований, тому тут слід зосередити увагу на облаштуванні інфраструктури, підтримку, просування уже існуючих маршрутів, що дозволить включити туристські атракції Рівненщини у трансрегіональні маршрути. Першочерговим завданням має бути формування вздовж ниток маршрутів місць тривалої дислокації, які б виконували роль своєрідних «якорів» і сприяли більш тривалому перебуванню туристів у межах області.

У північній частині області для посилення зв'язності туристського каркасу слід проектувати нові туристські маршрути. Для цього варто передбачити облаштування нових туристських центрів у Рокитнівському, Сарненському, Березнівському, Корецькому районах та нових туристських пунктів у Дубровицькому, Костопільському, Гоцанському районах.

Північно-західні райони області слід розглядати як найбільш перспективні для створення нових туристських маршрутів. Варто розробити маршрути, які би охопили природні та історико-культурні атракції Зарічненського та Володимирецького районів з метою формування нового туристського ядра, а у перспективі – потужного полюсу розвитку туризму в регіоні.

1. Кобзова С. М. Поняття «туристичний регіон», «регіональний туризм» та «туристський маршрут» у сучасному науковому дискурсі / С.М. Кобзова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 16 (203). – 2010. – С. 24-31.
2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
3. Павліха Н.В. Пріоритетні напрями просторового облаштування туристично-рекреаційної системи / Н.В. Павліха // Вісник ДІБТД. – 2004. - № 9. – С. 114-117.
4. Панченко Т. Методика територіально-просторової організації систем туризму регіонального рівня / Т. Панченко. – Досвід та перспективи розвитку міст України. – 2003. – № 5. – С. 50-57.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 26.07.2001 р. за № 878. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=878-2001-%EF>. – Дата доступу: 01.04.2011.
6. Природно-заповідний фонд Рівненської області / За ред. Ю.М.Грищенка. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 216 с.
7. Рівненщина туристична. Путівник / Н. Бурець-Струк, О. Матвійчик та ін. – К.: ТОВ «Світ успіху», 2007. – 383 с.
8. Стратегія сталого розвитку Рівненської області «Західна Брама» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenev/data/upload/photo/ZB2010.ppt>. – Дата доступу: 12.07.2010.
9. Токар А.И. Интегральная оценка обеспеченности рекреационно-туристическими ресурсами Ровенской области / А.И. Токар // Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Барановичи, 3-4 апр. 2009 г.) / редкол.: В. Н. Зуев (гл.ред.) [и др.]. — Барановичи: РИО БарГУ, 2009. – С. 23-25.
10. Туристичні шляхи Рівненщини: зб. геолого-краєзнавчих маршрутів / В.О. Веремчук, Л.М. Григор, Н.П. Волненко, Н.О. Брончук. – [Випуск № 3]. – Рівне, 2009. – 62 с.
11. Швец И.Ю. Экономическая сущность территориальной структуры туристического рынка / И.Ю. Швец. – Экономика Крыма. - № 3 (32). – 2010. – С. 79 – 87.